

שנאת הגויים לישראל

הפליאה של שנאת האומות

הנה יש דבר מוזר מאד שעלינו לנסות להבין אותו, והיא התופעה של השנאה שהאומות שונאים את בני ישראל. ונרחיב בו על פי הלימוד וההתבוננות בדברי ההגדה של פסח.

הנה בכל עת ולאורך כל הדורות, היהודים נרדפו על ידי הגויים. ויש לחילונים את הדרכים שלהם להסביר למה אנו נרדפים ואיך להתמודד עם זה, ולפעמים הם מנסים לפתור בעיה זו בעצות שהן כנגד התורה. אבל יסוד טעותם הוא שהם לא מבינים את תופעת האנטישמיות באופן מהותי, וכמו שנבאר.

מהלך הבית הלוי

וכדי לעמוד על עומק הדברים נעתיק כאן בקצרה דברי הבית הלוי (ריש פרשת שמות) בענין הנהגת כלל ישראל בגלות מצרים:

הנה מסורת היה בידם שצריכים שישתעבדו במצרים ארבע מאות שנה, ואחר שמת יוסף הבינו כולם אשר ימי השיעבוד ממשמשים ובאים, ומעתה יתחילו הגלות, והתחילו לפחוד ממנו ולדאוג על העתיד, כי מי יודע היאך ומה יתנהגו המצריים עמם ועם בניהם אחריהם זמן ארוך כזה. וביקשו עצה לזה והסכימו בעצה להתקרב להמצריים ולא להיות מובדלים מהם הרבה, ושלא יהיו ניכרים ביניהם כגרים ונכרים, יען בהתקרבות הגופים יתקרבו הלבבות ותתמעט השנאה. ובודאי אשר ע"פ שכל האנושי כן הוא הנכון. והנה עיקר ההבדל שהיה בין ישראל למצרים היא המילה שהיא בגופן לאות עולם וכו', ונתחכמו אז אשר תיכף אחרי המילה ימשכו ערלתן עד שישאר מקום החתך והמילה מכוסה כמו שהיה ולא יהיה ניכר שהם מהולים, ונמצא יצאו ידי שתיהם, דהמצוה קיימו כד"ת וגם אינו ניכר.

והנה ישראל לא עשו בזה אז שום איסור וכו', דגם לענין קיום המצוה אין במשך רק איסור דרבנן וכו', ואז לא היה להם שום תקנה דרבנן וא"כ לא עשו שום איסור בזה וכו'. אמנם הגם דבעצם המעשה לא היה איסור כלל עם כל זה כבר היו עלולים בזה להתערב במשך הזמן בתוך המצריים וגם להשתקע בטומאתם, אחרי שאין הבדל ניכר ביניהם, וזהו ממש להיפוך מעיקר כוונת המצוה, דהוא

כדי שישראל יהיו מובדלים מן המצריים וכו'. ואם ישראל היו מקרבים עצמם חלילה להם אז הקדוש ברוך הוא היה מחדש ההבדל עי"ז שמחדש שנהא בלבם, וכל זה היה לטובתן של ישראל כדי שלא יתערבו ביניהם, ומשו"ה אחרי שעשו ישראל מעשה ותחבולה להסתיר ההבדל שנתן הקדוש ברוך הוא ביניהם ובין המצריים ורצו להתקרב להם, אזי הבדילם הקדוש ברוך הוא עי"ז שחידש והוסיף שנהא בלב המצריים עליהם, וכמאמר הכתוב "ויקוצו מפני בני ישראל" (שמות א, יב), שפירושו הפשוט דכל כך היו הישראלים מאוסים בעיני המצריים עד שכשהיה המצרי רואה אותן היה קץ בעצמו כדרך מי שרואה דבר מאוס שקץ בו, והקב"ה הטיל שנהא ונתן מיאוס על ישראל כדי שלא יתערבו עמהם. וכל זה לא היה בגדר עונש כלל, כי לא חטאו אז ולא היה מגיע להם שום עונש, רק היה בגדר שמירה שלא יתערבו עמהם וכל זה היה לטובתן.

הרי שבני ישראל ידעו שהם נכנסים לגלות מצרים, וחשבו שכיון שהמילה מבדילה ביניהם ובין המצריים, כדאי להם למשוך ערלתם, דליכא בזה שום איסור להם, ועל ידי זה יתקרבו אל המצריים ולא ישנאו אותם. והיינו שבאו בעצה ותחבולה כדי למעט השנאה אליהם, ובאמת התוצאה היתה להפך, שעל ידי כך התחילו המצריים לשנוא אותם. וטעם הדבר הוא, שהקב"ה רצה שיהיו בני ישראל מובדלים מן המצריים ומשונים מהם, ואם לא יבדילו את עצמם אז הקב"ה יכריחם להיות מובדלים על ידי שמכניס שנהא בלב המצריים.

הרי הבית הלוי מלמד אותנו יסוד גדול, שהשכל וההגיון מורים שהדרך להתמודד עם שנאת הגוים הוא להיות מקובל אצלם. להתלבש כגויים, לדבר כמותם, לא לילך ברחוב בצורת בן ישיבה, ואף אם יש הלכה שצריכין לכסות את הראש, אפשר לחבוש כובע שאף הגויים רגילים בו. באופן כללי העצה היא, להיות רגיל, להיות חלק מן התרבות והעולם החיצון, ובודאי שעם זה נלמוד תורה ונקיים מצוות, ובזה נהיה נפטרים משנאת האומות. אולם לילך ברחוב בקיץ החם מלובש בגדים יהודיים, וכ"ש מה שהחסידיים עושים שהם נראים בעיני הגויים כמשונים ומוזרים, בודאי מעורר שנאתם, כך היא הסברא הפשוטה.

אולם הבית הלוי מגלה לנו, שהאמת היא להפך ממש מתפיסה זו, כי זו היתה מחשבת בני ישראל ממצרים, ואדרבא הנהגתם גרמה שתגדל שנאת המצריים אליהם. והטעם, כי רצונו של הקב"ה הוא שנהיה מובדלים ומופרשים מן הגויים. ולכן אם אנו מבדילים את עצמנו - מוטב, ואם לאו הקב"ה יכריח אותנו להבדל מהם על ידי שישים בלבם שנהא לנו.

מהלך של המהר"ל

בהגדה נאמר "לבן ביקש לעקור את הכל". ולכאורה צריך ביאור, לכאורה השונא הראשון של יעקב היה עשיו, שהיה מתנכל להרוג את יעקב, ולמה מתחילים עם לבן.

וכבר עמד המהר"ל על זה וכתב (גבורות ה' פרק נד):

יש לך להתבונן איך הניח מה שרצה עשו לעשות ליעקב, והתחיל בלבן הארמי, ומה שרצה עשו לעשות ליעקב הוא מבואר בכתוב ואצל לבן לא נתבאר בכתוב וכו'. ומה ראו רבותינו ז"ל על ככה להגדיל מחשבת לבן ולהניח את עשו שלא דברו ממנו וכו'.

וביאר המהר"ל שחז"ל למדונו כאן יסוד גדול בשנאת ישראל:

דע כי במאמר הזה גלו דברים הרבה מאוד, כי יש לישראל מתנגדים לא כמו שאר מתנגדים שבאו בשביל סיבה, אבל יש להם לישראל שונאים ואויבים מבלי סיבה, וזה דוקא בישראל שאיזה אומות שונאיהם מבלי שעשו להם דבר ויבא התנגדות להם וכו'. ומי שהיה מתנגד לישראל ביותר מבלי סיבה היה לבן ופרעה וכו', וכן השנאה ללבן היה גם כן מבלי סיבה כי לא עשה לו יעקב רק טובות גדולות ורדף אחריו וכו', ודבר זה היה בלי סיבה כלל, ומה שאין כן בעשו שחשב להרוג את יעקב היה זה בשביל סיבה שלקח ברכתו, אבל אלו שנים מבלי סיבה היה זה, ולפיכך זכר אלו שנים בלבד ולא אחרים.

והיינו שחז"ל בחרו דוקא בלבן, להראות שנאת האומות לישראל אין לה טעם וסיבה הגיונית. ולכן לא התחילו מעשיו, שאף על פי שאמרו חז"ל עשיו שונא את יעקב, אבל היה טעם לשנאתו, כי יעקב לקח את הבכורה מעשיו, וגם לקח את הברכות ממנו. אבל חז"ל באו ללמדנו, שבאמת אין סיבה לשנאת ישראל, והראיה המוכחת לזה היא לבן, שאף שאין שום טעם וסיבה לשנאתו, אדרבא הסברא היתה נותנת שיאהב את יעקב ומשפחתו, שהרי לבן נתעשר בזכותו, ובני יעקב היו הנכדים של לבן, מכל מקום גדלה שנאתו כל כך עד שרצה לעקור את יעקב לגמרי.

יסודות הגלמים מדבריהם

הרי למדנו מדברי הבית הלוי והמהר"ל, שבודאי אין לשנאת האומות לישראל שום טעם הגיוני, ולכן אין להתמודד עמה בדרכים שהשכל מורה שייגרמו למיעוט שנאה,

כמו התבוללות וכדומה. אמנם יש חילוק יסודי בין יסודו של הבית הלוי ובין יסודו של המהר"ל.

והיינו, שהבית הלוי מבאר שבאמת יש סיבה לשנאה זו, רק שהסיבה איננה מה שנראה לעינים, שאנו משונים ומובדלים מן העכו"ם, אלא אדרבא, מקור השנאה הוא משום שרצונו ית' הוא שנהיה מופרשים מן העכו"ם, ולכן כל מה שאנו משתדלים להתקרב אליהם, מגדיל את השנאה.

אבל המהר"ל מגלה לנו, שבאמת אין שום סיבה חיצונית לשנאה זו, לא מה שאנו מובדלים מן הגויים ולא מה שאנו מקורבים להם. אלא שמקור השנאה הוא שעצם המציאות של כלל ישראל מתנגדת למציאות הגויים, ולכן הם שונאים אותנו, כמו שבכל מקום הרע שונא את הטוב ונלחם בו.

שנאת פרעה לישראל

ועיין שם בדברי המהר"ל שמבאר שגם שנאת פרעה לישראל היתה על דרך זה: ועוד שאמר פרעה לא רצה לעקור רק הזכרים בלבד, והכתוב אומר אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל ורצה לאבד את הכל לא את הזכרים בלבד וכו'. ומי שהיה מתנגד לישראל ביותר מבלי סיבה היה לבן ופרעה, כי לא עשו מאומה לפרעה וגזר על הזכרים, וזהו התנגדות מבלי סיבה שעשו להם דבר, אבל מה שאמר פרעה אריק חרבי וכו', זה לא היה מבלי סיבה כי חשב ישראל בורחים ורצה להחזירם ואם לא יחזרו הרי יעשה עמהם מלחמה ואין זה מבלי סיבה.

והיינו דקשה ליה להמהר"ל, היאך אמר בעל ההגדה שפרעה לא רצה לעקור את הכל, הא פרעה רדף אחרי בני ישראל כשיצאו ממצרים ורצה להשמידם. אמנם הביאור הוא, שבעל ההגדה מדבר כאן דוקא על השנאה של פרעה שהיתה בלי שום סיבה. ובשעה שיצאו ממצרים עם כל טוב מצרים בידם הלא היתה סיבה לרדיפת פרעה. אבל מה שגזר עליהם מתחילה, היה בלי שום טעם, אדרבא, בני ישראל במצרים היו אזרחים טובים, שלמו מס ועזרו לבנין הארץ. ועל כרחך ששנאת פרעה לישראל באותה שעה היתה בלי שום סיבה מן החוץ, וזו היא השנאה שבעל ההגדה רוצה לגלות לנו, ושנאה זו הופיעה אצל פרעה בגזירת הריגת הזכרים.

ההתנגדות של מצרים לישראל

אולם דבר זה גופא טעמא בעי, כיון ששנאת פרעה לישראל היתה בעצם, כי מהותם

של כלל ישראל מתנגד למצרים, למה באמת לא ביקש פרעה לעקור את הכל, ולמה היה מספיק לו להרוג את הזכרים.

ומצינו הפתרון לשאלה זו בדברי המהר"ל (שם):

כי המצרים לא היו מבקשים רק לעקור הזכרים, ותדע כי מצרים נחשב כמו חומר כמו שהתבאר בפרקים הקודמים ועיין שם. לפיכך לא היו המצרים מתנגדים לישראל רק בצורה, כי הזכרים הם הצורה בלבד ומצרים הם כמו החומר לא היו מתנגדים לענין החמרי כלל רק לענין הצורה כי בדבר זה הם הפכים, כי ידוע כי החומר מתנגד לצורה בעבור שזה חומרי וזה צורה ובשביל כך היה כאן התנגדות בעצמם, ויש לדעת כי דבר עצמי למצרים מה שהם מתיחסים אל החמרי, וישראל צורה נבדלת כמו שהתבאר למעלה במקומות הרבה מאוד, ולכך לא היה כאן רק התנגדות חומר לצורה ורצו לאבד הזכרים.

ונתבונן קצת בדברי המהר"ל הללו, כי הם מאירים לנו יסוד גדול בהשקפת היהדות. והיינו שיש מושג של 'חומר וצורה'. למשל, חתיכת עץ פשוט הוא חומר, והנגר הלוקח את העץ ועושה ממנו ארון או שולחן, נותן לו צורה. נמצא שהנגר נתן את הצורה להעץ, ונקרא בעל הצורה.

וכן, הרי יש חיות רבות בעולם, אבל אינן עושות שום דבר. אבל כשהאדם לוקח שור וחורש בו, או פרה ושוחטה לאכילה, או גוזז שה לצמרו, הרי הוא נותן צורה לחומר של הבהמה. הוא מגדיר את התפקיד והתכלית של כל מין ומין. וגם זה בכלל 'חומר וצורה'.

וגם בתוך חיי האדם עצמו נמצא חומר וצורה. למשל, בביתו של אדם האשה היא החומר, כל עניני הבית נעשים על ידה, אכילה וכיבוס וכדומה. אבל התכלית של הבית, נקבעת על ידי האיש. הוא מחליט לאיזה מטרה הבית עומד, הוא מכניס את הרוחניות לתוך הבית. האיש הוא בעל הצורה של הבית.

ואף בכלל העולם כולו יש חומר וצורה. הרי כל המציאות הגשמית של העולם - דומם צומח וחי - הם כולם חומר. ואף הרבה מבני האדם הם בגדר החומר של העולם, שמצד עצמם אין להם שום מטרה ותכלית.

אבל יש בעולם את בעלי הצורה, שהם הקובעים והמגלים מה היא תכלית העולם, לאיזו מטרה הוא עומד, מה הוא היעוד שאליו צריכים להגיע. והם הם בעלי הצורה של העולם.

והנה שבעים אומות העולם, הם בכלל החומר, ובני ישראל הם בעלי הצורה. כי תכלית העולם הוא "לכבודי בראתיו", לגלות כבוד מלכות שמים, שיתקדש שמו יתברך בעולם ויהיה מקום הראוי להשראת שכינתו. וכל זה נעשה אך ורק על ידי ישראל.

אבל הצורה צריכה חומר ששם נתגלית הצורה, הרי בלי העץ אין הנגר יכול לעשות שום כלי. וכן האומות הם החומר שבו נתגלית הצורה של בני ישראל, ודבר זה יתקיים לעתיד לבוא "ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם". אבל הם רק החומר הנושא את הצורה של ישראל.

והנה המצריים נקראו חמורים "אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם" (יחזקאל כג, כ). הם הם הסמל של חומריות, הם השיא של 'חומר'. והנה החומר אינו רוצה לקבל צורה, הוא רוצה להיות קיים מצד עצמו, ולא להיות עומד לשום מטרה, ולכן החומר מתנגד לצורה.

ולכן יש למצרים התנגדות כל כך חזקה לישראל, והתנגדות זו מתבטאת דוקא כנגד הזכרים, כי הזכרים הם בעלי הצורה, ומשום כך פרעה לא היה רוצה להרוג הנקבות, כי הן אינן מעצבות את הצורה של העולם ולא היה אכפת לפרעה ולמצרים עליהן, אלא על הזכרים.

לבן ביקש לעקור את הכל

וממשיך המהר"ל (שם) לבאר על פי זה למה לבן ביקש לעקור את הכל:

אמנם כאשר בא יעקב אל ארם היה ארם מתנגד לו לגמרי ורצה לעקור את הכל, כי ארמי הזה אינו בכלל המציאות כלל ואינו נכלל בו ואינו מתיחס אל המציאות כלל אבל הוא עם שאין שם מציאות עליו, לכך התנגדות הזו כאשר יתנגד ההעדר אל המציאות שזהו התנגדות גמור, לא כמו מצרים, כי החומר והצורה שניהם משותפים שהם נחשבים מן המציאות, אבל התנגדות ארם נחשב התנגדות העדר ומציאות שהוא מבקש להעדיף הכל וכו'.

וביאור זה כי כשדים אין מציאותם נחשבים, כי לפחיתותם אין שם מציאות עליהם והם דומים לבריאה שהיא טפלה ונמשכת אחר בריאה אחרת כמו התולעים, שאל יחשוב כי יש בהם בריאה בפני עצמו רק שהם נמשכים אחר בריות אחרים ומצד עצמם אין ראוי להם הבריאה וכו', כלל הדבר כשדים אין להם מציאות כלל בעצמם אבל הם נמשכים אחר מציאות אחרים, וכשדים הוא

ארם וכו'. וזהו אמרם בפרק קמא דשבת (יב, ב) אמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקים לו שאין המלאכים מבינים בלשון ארמי, פירוש כי ארם הזה הוא יוצא מכלל מציאות העולם, ואינו נחשב בכלל שבעים לשון שהם סדר מציאות העולם, ואין הלשון של ארמי הוא בכלל שבעים לשונות אלו, ולפיכך המלאכים שהם כנגד שבעים לשונות אין מכירין ארמית. ומפני זה היה ארם הפך יעקב רוצה לאבד את יעקב מצד שהם הפכים, וזה כי יעקב הוא מציאות העולם בודאי כי ארם כאין נחשב ויעקב ובניו עיקר מציאות עולם, נמצא כי ארם היה רוצה לעקור את יעקב מכל וכל כי הם הפכים בודאי, ולפיכך היה התנגדות יעקב וארם כמו הפכים ההעדר אל המציאות, לכך היה רוצה לעקור הכל כי ההעדר הוא מתנגד למציאות לגמרי.

והיינו שישראל ומצרים הם שני חלקי העולם, המצריים הם החומר וישראל הם הצורה. אבל לבן הוא מארם, שאין להם מציאות כלל. ולכן אין המלאכים מבינים לשון ארמית, כי אין לארם מציאות אמיתית, הם אינם אפילו בגדר 'חומר'. ולכן לבן מתנגד לישראל לגמרי, כי העדר המציאות מתנגד המציאות, ועיקר המציאות הוא ישראל.

ובזה יש להבין דבר נוסף. ההתנגדות של לבן היתה בזמן של יעקב אבינו ובניו, וההתנגדות של פרעה היתה בזמן שבני ישראל נעשו אומה. ונראה דגם זה מובן על פי הנ"ל. דהנה ההתנגדות של לבן היתה לעצם מציאותם של ישראל, ולכן יצאה אל הפועל בזמן שנתהוה השורש של מציאותם של ישראל, שהוא יעקב ובניו. אמנם ההתנגדות של מצרים לישראל היא משום שישראל נותנים צורה לעולם, והם החומר, לכן היא יצאה אל הפועל בזמן הלידה של כלל ישראל, שאז היו ראויים למלא תפקידם להיות בעלי הצורה של העולם.

סיפור זכירת יציאת מצרים – השרשת היסודות

(א) הנה ימי הפסח הם הימים שבהם אנו מחוייבים לראות את עצמנו כאילו אנחנו יצאנו ממצרים. דגש מיוחד נתנה התורה על זכרון יציאת מצרים, שהרי מלבד החיוב המוטל על כל יחיד לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים בכל שנה ושנה, נצטוינו גם